

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

**NATIONAL SENIOR
CERTIFICATE**

KEREITE YA 12

SESOTHO PUO YA TLATSETSO YA PELE (FAL)

PAMPIRI YA 1 (P1)

PUDUNGWANA 2023

TATAISO YA HO TSHWAYA

MATSHWAO: 80

Tataiso ena ya ho tshwaya e na le maqephe a 7.

KAROLO YA A: TEKOKUTLWISISO**TATAISO YA HO TSHWAYA TEKOKUTLWISISO**

- Kaha sepheo e le ho lekola kutlwisiso ya moithuti, mopeleto o fosahetseng le diphoso tsa puo dikarabong di se ke tsa nkelwa matshwao ntle le ha diphoso tseo di nyotobetsa moelelo/kutlwisiso. (Diphoso di nne di bontshwe.)
- Ha mohlahlobuwa a sebedisitse mantswa a tswang puong e nngwe e seng ena eo a hlahlojwang ho yona, mantswa ao a se natswe, hape a se ke a nkelwa matshwao ha karabo e ntse e na le moelelo o utlwahalang. Leha ho le jwalo, haeba lentswe le hlahang puong e nngwe le sebedisitswe temeng ebile le hlahella e le karabo e nepahetseng, le fuwe matshwao.
- Bakeng sa potso e bulehileng, mohlahlobuwa a se ke a abelwa matshwao bakeng sa karabo ya E/TJHE kapa KE A DUMELA/HA KE DUMELE. Lebaka/tshehetso ke yona e lokelang ho abelwa matshwao.
- Ho se fanwe ka matshwao bakeng sa NNETE/MAFOSI kapa NTLHA/MOHOPOLO. Lebaka/tshehetso ke yona e lokelang ho abelwa matshwao.
- Ha karabo e hloka lentswe le le leng empa mohlahlobuwa a fane ka polelo e felletseng, a abelwe matshwao ha feela lentswe le nepahetseng le sehelleltswe mola/qatsohisitswe.
- Ha potso e batla dintlha tse pedi/tharo, mohlahlobuwa yena a fanne ka dintlha tse fetang tse boletsweng, ho tshwauwe tse pedi/tharo tse qalang.
- Amohela mantswa a hlahang dipuong tse sebediswang mabatoweng a fapaneng.
- Bakeng sa dipotso tse nang le kgetho, ananela tlhaku e emetseng karabo e nepahetseng kapa karabo e ngotsweng ka botlalo.

KAROLO YA A: TEKOKUTLWISISO**POTSO YA 1****TEMA YA A**

- 1.1
- Ke ditaba tsa hore selemo le selemo batho ba fetang dikete tse makgolo a robedi ba a ipolaya lefatsheng lohle. ✓
 - Ke ditaba tsa hore selemo le selemo batho ba bangata haholo ba a ipolaya lefatsheng. (1)
- 1.2 Ke lebaka la kगतello ya maikutlo e sa phekolweng. ✓ (1)
- 1.3 'Batswadi ba ka bao e neng e se ba madi'. ✓ (1)
- 1.4 Tshwasoloha. ✓ (1)
- 1.5
- O ile a fetola maikutlo a hae a ba a tseba mokgwa o nepahetseng oo a lokelang ho itjheba ka wona. ✓
 - O ile a lokoloha kगतellong ya maikutlo a ba a ipona e le motho ya nang le molemo. ✓ (2)
- 1.6 'Monna ke nku ha a lle'. ✓✓ (2)
- 1.7
- Ba nwa jwala. ✓
 - Ba sebedisa dithethefatsi. ✓
 - Ba bonahala ka boitshwaro bo bong bo kotsi.
- Tse pedi feela** (2)

- 1.8 • Ba fapana ka hore basadi ba bangata ha ba ipolaye ha ba na le kगतello ya maikutlo kaha ba kopa thuso ho sa kganya athe banna bona ba ipolaya ka bongata hobane ha ba kope thuso kapa ba dieha ho e kopa. ✓✓
 • Basadi ba hodiswa ba kgothalletswaho hlahisa maikutlo a bona ho tloha bonyaneng athe banna bona ba kgothalletswa ho se totobatse maikutlo a bona. (2)
- 1.9 • Lefatsheng batho ba ipolaya ka bongata selemo le selemo. ✓✓
 • Ke batho ba fetang dikete tse makgolo a robedi lefatsheng kaofela ba ipolayang selemo le selemo. (2)
E le nngwe feela. (2)
- 1.10 C/imamela haholo. ✓✓ (2)
- 1.11 Ke taba ya hore o lekile ka makgetlo a mangatanyana ho ipolaya. ✓ (1)
- 1.12 Ke ntlha hobane taba ena e nnetefaditswe ka dipalopalo tsa mehala e letseditsweng mekgatlo e fapaneng. ✓✓ (2)
- 1.13 • O ile a hlekefetswa maikutlong. ✓
 • O ile a hlekefetswa ka motabo. ✓
 • O ile a hlekefetswa ka ho otlwa. (2)
Tse pedi feela. (2)
- 1.14 Se jere maikutlo a kutlwelobohloko hobane mongodi o utlwahala a utlwela mophethi bohloko ka se mo hlahetseng bophelong ba hae. ✓✓ (2)

TEMA YA B

- 1.15 Di amana ka hore letshwao la thibelo le behilweng ditshwantshong le tiisa se buuwang ke sehlooho e leng ho qoba ho nwa dino tseo hang ka mora boikwetliso. ✓✓ (2)
- 1.16 • Leeme le iponahatsa ka hore ho sebedisitswe setshwantsho sa motho e motona feela a ikwetlisa empa e le hore ha se bona feela ba ka ikwetlisang, le batho ba batshehadi ba ntse ba ikwetlisa. ✓✓
 • Leeme le iponahatsa ka hore ho sebedisitswe setshwantsho sa monna jwalo ka ha eka ke bona feela ba sa lokelang ho sebedisa dino tseo ka mora boikwetliso empa e le hore ho eletswa batho bohle kgahlanong le tsona. (2)
E le nngwe feela. (2)
- 1.17 Dino tse thibetsweng temeng di ka baka hore motho a tshwarwe ke mafu a kang lefu la pelo le kगतello e hodimo ya madi ✓ hobane ka mora boikwetliso pelo e otlela hodimo le madi a phalla ka sekgahla mme dino tsena di ka etsa hore pelo e eme , motho a hlokahale hanghang. ✓✓ (3)
Ho elwe tlhoko dikarabo tsa baithuti. (3)

MATSHWAO OHLE A KAROLO YA A: 30

KAROLO YA B: KGUTSUFATSO**POTSO YA 2**

	QOTSO		DINTLHA TSE LEBELLETSWENG
1.	Pele o tswa ho ya teana le yena tsebisa motswalle kapa e mong wa leloko. Nehelana ka dintlha tse kang, le kopanela hokae, ka nako efe le hore motho eo ke mang.	1.	Hlokomedisa metswalle kapa baheno hore o tsamaya le mang, le ya kae, neng.
2.	Ho molemo hore eo a o letsetse nakong ya kopano e le hore haeba dintho di sa o tsamaele hantle, o iphe lebaka le siyo o je fatshe.	2.	Kopa motho eo ho o founela ha o se o le moo.
3.	Mamela letswalo la hao ha o ikutlwa o sa bolokeha.	3.	Dumella letswalo la hao ho o kgalema kamehla ha o eellwa hore o tsietsing.
4.	Kopanong ya lona ya pele, itlhophisetse teransepotu hore ha dintho di ka o tjekela o se be mohaung wa motho.	4.	Ha le ilo kopana ipatlele sepalangwang.
5.	Ho kopanela sebakeng sa setjhaba jwalo ka laeboraring, mmisiamong le phakeng ke kgetho e bolokehileng.	5.	Kopanelang sebakeng se mmidimidi.
6.	Sebedisa bokgoni ba hao ho batlisisa ka motswalle enwa wa hao.	6.	Fuputsa ka botebo ka yena. Se ka thetseha ha bobebe.
7.	Dikamanong tsa lona behella thoko dintlha tsa hao tsa bohlokwa tse mohaleng wa hao tse jwalo ka diakhanto tsa hao tsa banka, nomoro ya hao ya boitsebiso, nomoro ya phasepotu ya hao jwalojwalo.	7.	Tlhahiso leseding ka wena e se be karolo ya setswalle sena.

(Palo ya mantswe = 70)

Kgutsufatso e lokela ho tshwauwa ka tsela e latelang:

Ho tshwauwa ha kgutsufatso, ho itshetlehe ho kenngweng ha dintlha tsa bohlokwa ho latela ditlhoko tsa potso le ho ntshuweng ha tse sa amaneng le potso hohang.

Kabo ya matshwao:

- Matshwao a 7 dintlheng tse supileng. (letshwao bakeng sa ntlha)
- Matshwao a 3 tshebedisong ya puo.
- Matshwao ohle: 10

Kabo ya matshwao a tshebediso ya puo ha mohlahlobuwa a sebedisitse mantswe a hae:

- Dintlha tse 1–3 tse nepahetseng: kabo e be letshwao le le leng.
- Dintlha tse 4–5 tse nepahetseng: kabo e be matshwao a mabedi.
- Dintlha tse 6–7 tse nepahetseng: kabo e be matshwao a mararo.

Kabo ya matshwao a tshebediso ya puo ha mohlahlobuwa a qotsitse dintlha di le jwalo temeng:

- Ha a qotsitse ntlha tse (6–7) a se abelwe matshwao a puo.
- Ha a qotsitse ntlha tse (4–5) a abelwe letshwao le le leng la puo.
- Ha a qotsitse ntlha tse (2–3) a abelwe matshwao a mabedi a puo.

ELA HLOKO:

Palo ya mantswe:

- Batshwayi ba nnetefatse palo ya mantswe a sebedisitsweng ke bahlahlobuwa.
- Mohlahlobuwa a se hulelwe matshwao ha a sa bontsha palo ya mantswe kapa ha palo ya mantswe e sa nepahala.
- Ha mohlahlobuwa a fetile/tlotse palo e lebelletsweng ya mantswe, motshwayi a bale ho fihlella qetellong ya polelo e le nngwe ka mora palo ya mantswe a lebelletsweng, mme a se tshwaye kgutsufatso kaofela.

Mohlala wa palo ya mantswe:

	Polelo			Palo ya mantswe
SESOTHO	<i>Ke</i>	<i>a</i>	<i>tsamaya</i>	3

MATSHWAO OHLE A KAROLO YA B: 10

KAROLO YA C: DIBOPEHO LE MELAO YA TSHEBEDISO YA PUO**TATAISO YA HO TSHWAYA THUTAPUO LE TSHEBEDISO YA PUO**

- Mopeleto.
 - Dikarabo tsa lentswe le le leng di tshwauwe di nepahetse leha mopeleto o fosahetse, ntle leha phoso eo e nyotobetsa moelelo wa lentswe leo.
 - Dikarabong tse ngotsweng ka dipolelo tse felletseng, mopeleto o fosahetseng o se ke wa abelwa dintlha haeba tshebediso ya puo e le yona e hlahlojwang.
 - Moo ho hlahlojwang kgutsufatso ya mantswa, karabo e be le matshwao a nepahetseng a puo.
- Dibopeho tsa dipolelo e be tse nepahetseng.
- Bakeng sa dipotso tse nang le kgetho, ananela tlhaku e emetseng karabo e nepahetseng kapa karabo e ngotsweng ka botlalo.

POTSO YA 3

- 3.1 E sebedisitswe ka sepheo sa ho susumetsa bareki ho iphumanela sehlahiswa sena e le hore ba tle ba kgeme le ba tswetseng pele. ✓✓ (2)
- 3.2 E ka susumetsa bareki ho potlakela ho ithekela sona hobane ho thwe se hlola lenyora le bohale haholo. ✓✓ (2)
- 3.3 E thusa mmapatsi ka hore dipotongwane ke sesupo sa matla mme sena se hohella bareki ho reka sehlahiswa sena kaha se fana ka matla. ✓✓✓ (3)
- 3.4 Tjhe, ha e totobatse leeme hobane le hoja mmapatsi a sebedisitse setshwantsho sa dipotongwane, ho ntse ho na le basadi ba nang le dipotongwane mme sena se bolela hore setimamollo sena se ntse se ba loketse le bona. ✓✓✓ (3)
- [10]**

POTSO YA 4

- 4.1 Tshebediso ya matshwao a mmino e nyallana le diketsahalo tse khathunung ka hore Eskom e timme motlaka se ka nako ya thabo, ya monyaka kapa ya ho keteka. ✓✓ (2)
- Ho elwe tlhoko dikarabo tsa baithuti.** (2)
- 4.2 E amana le tsona ka tsela ya hore Eskom e timetse batho motlakase ka nako eo ba neng ba iketlile, ba sa lebella ka yona, mme taba eo ke ketsahalo ya tshohanyetso. ✓✓ (2)
- 4.3 Keketehiso e hlaha moo re bonang mosadi a lebelletse hore lelakabe la kerese le butswise kgoho, e leng se kekeng sa etsahala. ✓✓✓ (3)
- Ho elwe tlhoko dikarabo tsa baithuti tse jereng moelelo wa sehlooho.** (3)
- 4.4 Bohlokwa ba Lefifi kapa bona botsho bo boitshetlehong khathunu ena ke letshwao la bobbe kapa bona bomadimabe bo tlišwang ke tlhokeho ya motlakase ka nako ya thabo le monyaka lefatshe lohle. ✓✓✓ (3)
- [10]**

POTSO YA 5

- 5.1 5.1.1 Le nthusa ho utlwisisa hore ngwana o dula a etsa diphoso ka mehla/hangata ✓✓ (2)
- 5.1.2 Bohlokwa ba lona ke ho re bopela setshwantsho sa tsietsi eo motswadi a ka kenang ka hare ho yona ha a sa ele tlhoko kgodiso ya ngwana. ✓✓ (2)
- 5.1.3 Ke hobane mongodi o latela tsela eo tema ya mofuta ona e lokelang ho ngolwa ka yona ya hore seratswana ka seng se lokela ho fupara mohopolo wa sehlooho o tshehetsang mookotaba wa tema. ✓✓ (2)
- Ho elwe tlhoko dikarabo tsa baithuti.** (2)
- 5.1.4 Sepheo sa yona ke ho hlakisetša mmadi hore puisano le kutlwisiso di ke ke tsa arohangwa, mme o lokela ho di sebedisa mmoho nakong eo a ntseng a hodisa ngwana. ✓✓ (2)
- 5.1.5
- Maikemisetso a hae ke ho hatella lentswe 'leeto' e le ho bontsha batswadi hore ho hodisa ngwana ho ba hloka pelo, ba tlameha ho nka nako e telele ba ntse ba mo tataisa. ✓✓
 - Maikemisetso a hae ke ho hatella lentswe 'leeto' ho bontsha batswadi hore kgodiso ya ngwana ke mosebetsi wa nako e telele e seng e kgutshwane.
- E le nngwe feela.** (2)
- 5.1.6 E nthusa ho utlwisisa hore motswadi o lokela ho etsa bonnete ba hore o tsepamisetša maikutlo ditselang tse nepahetseng tsa kgodiso ya ngwana ka dinako tsohle. ✓✓ (2)
- 5.1.7 Mongodi o kgethile ho sebedisa nyenyefatso hobane a leka ho hlakisetša batswadi kamoo ba lokelang ho nka bana e le batho ba bohlokwa kateng ba hlohang tlhokomelo e matla, e ikgethileng. ✓✓ (2)
- 5.2 5.2.1 Lentswe mohlolehi le hlahellang puong ya ngaka le amohelehile maemong ao kaha le tiisa seo ngaka e se tsebang ka maemo a bophelo a motho ya nomorilweng 3 empa ha le a amoheleha puong ya motho ya nomorilweng 1 eo le yena e ntseng e leng mokudi, ka hoo le batla le hlohlontsha ditsebe kaha motho ya nomorilweng 1 ha a tsebe ka botlalo lefu la mokudi ya nomorilweng 3. ✓✓✓ (3)
- 5.2.2 B/E se e kile ya etela mokudi ✓ hobane tshebediso ya lentswe 'kajeno', e nnetefatsa hore ha se kgetlo la pele ngaka e kopana le mokudi eo. ✓✓ (3)

[20]

MATSHWAO OHLE A KAROLO YA C: 40
MATSHWAO OHLE A PAMPIRI ENA: 80